

Biserica grecească din Sibiu. Scurt istoric

OANA BARBĂLATĂ

Compania comercială grecească de la Sibiu, prin activitatea sa în plan economico-cultural, a lăsat posterității un amplu material documentar. Istoricul companiei a fost studiat fie în ansamblu, fie printr-o serie de lucrări de specialitate¹. Noi ne-am propus ca, pe baza izvoarelor de arhivă și a publicațiilor, atât din România cât și din Grecia, să reliefăm rolul Bisericii grecești din Sibiu în spațiul diasporei grecești.

Un important reper în cercetarea științifică îl constituie volumul de documente și studii al savantului N.Iorga², precum și cataloagele de documente editate de Elena și Dumitru Limona³, în majoritate documente grecești.

În istoriografia românească, singura lucrare specială apărută cu referiri la viața culturală a Companiei grecești din Sibiu îi aparține lui Nestor Comariano⁴. Importanță deosebită are și lucrarea lui Athanassios E. Karathanassis⁵, care prezintă aspecte din viața și activitatea culturală ale companiilor comerciale grecești din Sibiu și Brașov.

Inventarierea manuscriselor grecești de către Nestor Comariano⁶, reprezentând o continuare a activității începute de Constantin Litzica, cele 930 de manuscrise descrise de el, aflate astăzi la Biblioteca Academiei Române, constituie o importantă sursă de arhivă pentru analiza structurii interne a Companiei, a modalităților de organizare, a relațiilor economice și culturale care au dus la înflorirea, dar și la dispariția Companiei comerciale grecești de la Sibiu.

Nu în ultimul rând, am menționa fondul Documente grecești – Compania grecească din Sibiu⁷, aflat la Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, care cuprinde documente neinventariate, foi volante (în mare parte cereri de intrare în

¹ Olga Cicanci, *Comaniile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*, București. Edit. Academici, 1981.

² N.Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XII, București, Edit. Atelierele grafice Soccc, 1906.

³ E. și D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVIII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, București, 1966-1967, 2 vol.

⁴ N.Comariano, *L'organisation et l'activité culturelle de la Compagnie des marchands grecs de Sibiu*, în „Balcanica”, VI, București, 1943, p. 201-241.

⁵ A.E.Karathanassis, *L'Hellénisme en Transylvanie. L'activité culturelle, nationale et religieuse des compagnies commerciales helléniques de Sibiu et de Brașov au XVIII-XIX siècles*, Thessalonique, 1989.

⁶ N.Comariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, tomul II, București, 1940.

⁷ Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, fondul Documente grecești – Compania grecească din Sibiu, neinventariat.

Companie ale unor negustori, jurămintele acestora), diplome în greacă, latină și germană și ne ajută să înțelegem natura relațiilor Companiei cu autoritățile centrale și locale, precum și aspecte din viața culturală a negustorilor greci.

În istoria Transilvaniei, un rol important în viața economică, politică și culturală l-au jucat cele două mari centre comerciale – Sibiu și Brașovul. Datorită condițiilor economice, dar și a contextului general din Sud-Estul Europei, cele două centre vor deveni, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, locul unde se desfășura comerțul de tranzit între Orient și Europa și mai ales centre frecventate de comercianți greci, marea majoritate originari din Macedonia, Epir, Asia Meridională, Arhipelag.

Activitatea comercială a negustorilor orientali din Sibiu a fost sprijinită, direct sau indirect, prin acordarea unor privilegii de către autoritățile transilvănene. Primul privilegiu care atestă întemeierea Companiei grecești din Sibiu este cel acordat de Gh. Rákoczi, la 8 iulie 1636, al cărui text a fost publicat de I.T. Bodogae⁸: „Universitas totius Communitatis Graccorum quacsturam exercentium”. Activitatea propriu-zisă a Companiei începe la 1638, „când s-a făcut începutul Consiliului și au fost desemnați cei 12 jurați, aleși pe dreptate”⁹, iar la 1639 a fost ales și proestosul. Acest privilegiu nu numai că nu a fost anulat de urmașii lui Rákoczi, dar a fost reînnoit și îmbunătățit. Consemnăm aici diploma emisă de Leopold I¹⁰, la 12 septembrie 1701, care va fi ratificată de către puterea imperială reprezentată de Maria Tereza, la 13 august 1777¹¹.

Privilegiul dat de Maria Tereza cuprindea 7 articole, care vor constitui, începând cu 1777, statutul de funcționare a Companiei grecești din Sibiu. Printre alte drepturi și obligații ale negustorilor greci menționăm aici un articol important pentru viața comercianților greci: aceia care își aveau soțiile și copiii în Imperiul Otoman erau obligați ca, în timp de 6 luni, să-și aducă familiile în Transilvania și să depună jurământ de supușenie austriacă (homagium). Acest articol va avea importante repercusiuni în viața culturală a negustorilor greci din Sibiu, ducând la înființarea și consolidarea Școlii și Bisericii grecești din Sibiu.

Diploma acordată de Maria Tereza va fi reînnoită la 16 iulie 1783 de către împăratul Iosif II¹² și la 1791 întărită de Francisc II cu cuvintele: „Salvis eorum Privilegiis, in sensu legum accipiendis”¹³.

Reînnoirea repetată a privilegiilor Companiei comerciale grecești din Sibiu,

⁸ T. Bodogae, *Le privilège commercial accordé en 1636 par G. Rákoczi aux marchands Grecs de Sibiu*, în „Revue romaine d'histoire”, 1972, nr. 4, p. 651-653.

⁹ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 26.

¹⁰ O. Cicanci, *op. cit.*, p. 27.

¹¹ B.A.R., fond Mss. lat., 9, f. 24.

¹² B.A.R., fond Bis. gr., Ms. 161, doc. din 1802, Oana Barbălată, *Compania grecească din Sibiu (1742-1821)*, lucrare de licență – Facultatea de Arhivistică, București, 1997.

¹³ C. Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, Edit. Omonia, 1996, p. 153.

prin rescripse și decrete imperiale, se încadrează în politica mercantilizată promovată de statul austriac, direct interesat în creșterea veniturilor Tezaurariatului.

Paralel cu intensa activitate economică, companiștii greci din Sibiu au arătat un viu interes față de biserică, aceasta, împreună cu școala, reprezentând locul unde se putea vorbi și gândi în limba maternă. Prezența preoților, originari din Arhipelag și mai ales de la Muntele Athos, demonstrează dorința de a menține și a da valoare identității lor naționale.

Datorită conflictelor cu sașii, companiștii greci din Sibiu nu au putut avea o biserică a lor. Liturgia și slujbele se desfășurau în diferite case închiriate de către Companie. Avem informații despre colectele făcute de companiști cu scopul înzestrării și cumpărării diferitelor case. De exemplu, în 1755, casa sasului Simon Tzekeli, situată în strada Poplăcii, servea ca lăcaș de cult al Companiei grecești din Sibiu. Companiștii vor face o colectă pentru împodobirea „bisericii”, suma strânsă ridicându-se la 285 florini renani¹⁴.

Negustorii greci vor obține aprobarea de a-și chema un preot din Grecia pentru a le oficia slujba în limba greacă. Locul de origine al acestuia era, în general, din Orientul Apropiat, Muntele Athos, Mănăstirea Sf. Petru din Arvanitohori, Pogoniani. Cei mai mulți erau călugări din diferite mănăstiri ale Sfântului Munte: Xiropotam, Sf. Athanasie, Vatopedi, Ivir¹⁵.

Pentru a ocupa funcția de „efimerios” (preot grec) trebuia să depună jurământ de credință înaintea episcopului ortodox al Transilvaniei, prin care se angaja să fie supus Imperiului, „să nu se lanseze în discuții religioase și nu voi critica religia Imperiului Compania însăși este responsabilă în fața ilustrului guvern al acestei țări, ca preotul său să nu facă nimic contrar acestor ordine”¹⁶. Acest jurământ îl vor depune toți efimerii care s-au succedat la Biserica grecească din Sibiu.

Dacă la început grecii s-au mulțumit cu construirea unei biserici în afara cetății, în Bungard (lângă Sibiu), în 1690, cu timpul vor face presiuni de a obține autorizația ridicării proprii biserici în oraș, împotriva dorinței sașilor. Se păstrează, ca mărturie, contractul încheiat între Radu Stoica și Compania grecească din Sibiu¹⁷. Acesta stipula ca, timp de 36 ani, casa sa din str. Măclărilor să aparțină Bisericii grecești, Compania plătindu-i suma de 2000 florini ungurești¹⁸.

Câțiva negustori din Salonic și din Ianina au contribuit la construirea Bisericii ortodoxe din Bungard: Panos, Cincu, Stathis Nicolau, Focas Melnikiotul,

¹⁴ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 182.

¹⁵ *Ibidem*, f. 4, 46.

¹⁶ B.A.R., fond Mss. gr., 975, f. 119.

¹⁷ N. Iorga, *op.cit.*, p. 3.

¹⁸ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 196-97

Duka din Salonic, Anastasios din Ianina¹⁹.

Ridicarea bisericii în centrul Sibiului a fost rodul eforturilor companiștilor G.Manicati Saffranos și Hagi Constantin Pop. În însemnările sale, Manicati Saffranos menționa: „în 1797, 31 august, luni, după datină, s-a depus prima piatră a acestei biserici, arhitectul fiind sasul Mihai Puholzer, pictori profesorul Joseph Neuhauser și Krambels”²⁰. Patronul bisericii a fost, mai întâi, Athanasie cel Mare, patriarhul Alexandriei, apoi doctorul Manassis Eliade – marele erudit al epocii –. Construirea bisericii se va termina la 31 martie 1800, stil vechi, sâmbătă, ziua învierii lui Lazăr²¹.

Compania desemna, de regulă, din doi în doi ani, doi epitropi pentru biserică și școală. Sarcina acestora era de a se ocupa de bunul mers al lucrurilor, chemarea preoților și angajarea lor, salariul, donații pentru biserică. Menționăm aici câțiva epitropi ai bisericii: Constantin Arpașu și Gh.Ioan Marcu, la 1 ianuarie 1769²²; Constantin Arpașu, plătit cu 5116,43 florini, la 14 februarie 1782²³; Hagi Constantin Pop și Manicati Saffranos, la 21 ianuarie 1801²⁴. Preocuparea epitropului („gociman”) era de a păzi „banii comunității și alți bani ce privesc compania, fiind îndemnat, cu prilejul alegerii sale, să-i înmulțească în folosul companiei”²⁵.

În ceea ce privește efimerii (preoții), putem menționa că erau angajați, începând cu anul 1640, cu un salariu de 100 groși/an, primul fiind trimis, la cererea companiștilor, de la Mănăstirea Ivir, Serafim Ilaro²⁶. Efimerii stăteau, în general, doi ani (mai ales după 1731), îndeplineau serviciul religios, iar companiștii trebuia să le acorde deplină ascultare „în cele bisericesti”.

Prezentăm, în continuare, o listă a efimerilor care s-au succedat la Biserica grecească din Sibiu: 1640 – Serafim Ilaro de la Mănăstirea Ivir; 1750 – Grigorie Aghiorâtul de la Xiropotam; 1752 – Axente de la Ivir; 1754-1758 – Athanasios Aghiorâtul de la Sf. Apostoli; 1762-1766 – Ieromonahul Iacov de la Sf. Sionisio; 1766-1776 – Ieromonahul Neofit Aghiorâtul; 1776-1803 – Arhimandritul Domestios de la Mănăstirea Sf. Maria; 1803-1805 – Arhimandritul Ghermanos²⁷.

După cum am amintit mai sus, efimerii, înainte de preluarea funcției, depunceau un jurământ de credință față de statul austriac. Începând cu 1 decembrie 1792, se emite un decret aulic prin care se specifică faptul că preoții greci din Sibiu și Brașov care depindeau de episcopie, în afară de jurământul de credință și

¹⁹ *Ibidem*, f. 162.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, f. 53.

²³ B. A. R., fond Mss. gr., 977, f. 49.

²⁴ B. A. R., fond Mss. gr., 976, f. 3.

²⁵ *Ibidem*, f. 39.

²⁶ O. Cicanci, *op.cit.*, p. 159.

²⁷ B. A. R., fond Mss. gr., 976.

de supunere, trebuia să jure dacă vor să rămână definitiv, în caz contrar, erau absolviți de jurământ, putând să se retragă în țară²⁸.

De-a lungul timpului, Biserica grecească a cunoscut și momente critice, când nu existau fonduri necesare întreținerii și bunei funcționări a acesteia. Atunci, companiștii apelau la colecte, ca aceea din 1797²⁹, când s-au strâns, de la 24 membri, 17855,50 florini renani. Se știe că, în urma unor eforturi considerabile, grecii vor reuși să-și zidească biserică în cetate, în strada Justiției nr. 14. Biserica din Groapă, după cum i se spune prin tradiție – după așezarea ei pe un fir de vale –, a fost construită pe la 1788-1789, pe cheltuiala jupânesei Stana Hagi Petru Luca. Deși erau negustori macedo-români, cu numeroase relații în Balcani, cunoscători deci ai creațiilor arhitecturale bizantine, Biserica din Groapă este un monument baroc, zidit sub influența Vienei, cu care sibienii aveau legături. O operă de pictură, fidel bizantină, aparținând începutului secolului al XVI-lea, importată mai târziu, în secolul al XVIII-lea, din sudul Dunării de către negustorii greci din Sibiu, pentru biserica din Bungard, clădită de ei, este iconostasul, aflat la capela Institutului Teologic din Sibiu. Pictura anonimului bizantin, cu o redare expresivă, în culori vii, dar nu aprinse, reflectă stări emoționale, încadrate sculptural în ornamentații de lemn valoros măiestrite.

În încheiere, subliniem rolul Bisericii, dar și al Școlii grecești din Sibiu în menținerea și continuitatea identității naționale, negustorii balcanici reușind să hrănescă spiritual noua generație prin cele două lăcașe de cultură.

²⁸ Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, fond Compania greacă din Sibiu, pachet III/306, latină, doc. din 1 dec. 1792.

²⁹ B.A.R., fond Mss. gr., 976, f. 200, doc. din 1797 iulie 13, Sibiu.